

חבל נחלתו

סימן לט

ביכורים בשביעית

שאלה

האם חייבים בשנה השביעית בביכורים?

תשובה

א. שתי בעיות עומדות בהבאת ביכורים מפירות שנת השמיטה. ראשית, פירות האדמה אינם שלו בשנה השביעית ומפירות שאינם שלו אינו מביא ביכורים, ועוד לכאורה האדמה אינה שלו¹ לגמרי וכיצד יאמר: "הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי" (דברים כו, ז).

רש"י (שמות כג, יט) כתב: "ראשית בכורי אדמתך — אף השביעית חייבת בביכורים, לכך נאמר אף כאן בכורי אדמתך. כיצד, אדם נכנס לתוך שדהו, ורואה תאנה שבכרה, כורך עליה גמי לסימן ומקדישה. ואין בכורים אלא משבעת המינים האמורים במקרא (דברים ה, ח) ארץ חטה ושעורה וגו'".

נראה שרש"י מפרש את כל הענין בשנה השביעית ולכן מזכיר כמה פעמים בפרשה שהרקע לציוויים האחרים הוא שנת השמיטה. כגון בפסוק יב: "וביום השביעי תשבת — אף בשנה השביעית לא תעקר שבת בראשית ממקומה, שלא תאמר הואיל וכל השנה קרויה שבת, לא תנהג בה שבת

בראשית". וכן בציווי על שלושת הרגלים (פסוק יז): "שלש פעמים בשנה — לפי שהענין מדבר בשביעית הוצרך לומר שלא יסותרו רגלים ממקומן".

בשור"ת תשב"ץ (ח"ב סי' רמז) הביא פירוש רש"י זה וז"ל: "ולענין בכורים רש"י ז"ל כ' בפ' אם כסף תלוה שהיו מביאין אותם בשנת השמטה וכיון שהיו מביאים היו קורין ג"כ". וכן האור שמח (הל' מעשר שני ונטע רבעי פ"ט ה"ב) הביא את רש"י וקיבל את דבריו להלכה.

ג. הרא"ם (ר' אליהו מזרחי) כתב שבמכילתא בה הובאו הלימודים של רש"י לגבי שבת בראשית וג' רגלים שינהגו בשביעית ודוקא לגבי ביכורים לא נלמד כן. והוסיף שיש גירסאות שמילים אלו אינן מופיעות ברש"י אלא הפירוש לפסוק נפתח במלים: "כיצד אדם".

אף בגור אריה למהר"ל כתב: "בודאי טעות סופר הוא² דאיך שייך דיהיה השביעית חייב בביכורים, שאיך קורא אני כאן ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי, דהא לו לא נתן ואין שייך שחייב בביכורים?"

ואור החיים (דברים כו, ב) בלא הזכרת רש"י חלק עליו ובאר: "אשר ה' אלהיך נותן

1. הערת הרה"ג אביגדר נבנצל רב העיר העתיקה: האדמה היא שלו, ויכול למוכרה ולהקדישה ולבנות עלי' וכו'.
2. דבריו של המהר"ל מסתייעים מכך שדברי רש"י לא נזכרו במדרשים ובחלק מכה"י של רש"י, ואף הראשונים אשר בדרך כלל מתייחסים לפירושי רש"י (כגון הרמב"ן) לא הזכירו מכך מאומה. אלא שאיזכור השנה השביעית בשבת בראשית ובג' רגלים מלמד שרש"י ראה את כל הציוויים בפרשה כקשורים לשנת השמיטה.

ה"ד). וכן בשו"ת מהרש"ם (ח"ו סי' קכו) הביא בקצרה את השאלה ודעות רש"י ומפרשיו ונשאר בצ"ע.

ד. החזו"א (ערלה סי' יא אות יח) התייחס לשאלה זו ותרץ את דברי רש"י וז"ל: "כמו שאין בכורים בשביעית שהרי הפירות הפקר, ואי זכי בעלים כזכי אחר דמי, ואין אלו פרי שזכה מאדמתו כיון שאין הפירות שלו, והא דכ' רש"י בפ' משפטים כ"ג י"ט אף השביעית חייבת בבכורים [ורש"י פי' כן משום דבמכילתא דריש כן בשבת ובמועדים דאשמעינן דאף בשביעית נהגין וכמש"כ רש"י שם, ולפיכך פרש"י כן גם בבכורים] נראה דלאו פירות שביעית קאמר, אלא פירות שזנשו קדם ר"ה של שביעית ותבואה שהביאה שליש קדם ר"ה ולקטן בשביעית וקצרה בשביעית ומביאן אחר עצרת, וס"ד כיון שאין שנה זו שנת שמחת אסיפה של תבואה ופירות אף אותן שאין בהן קדושת שביעית והן שלו לא יביא קמ"ל דאף שביעית חייבת בבכורים, ולכן סיים רש"י כיצד אדם נכנס לתוך שדהו כו' כורך עליה גמי ומקדישה, לאשמעינן דבפירות שהוא בעלים איירי, דאי אותן שהן הפקר אינו בעלים להקדישה ואינו נכנס לתוך שדהו אלא לשדה הפקר [אף שהגוף שלו רהיטת שימוש הלשון הוא על בעלות הפירות]."

דבריו של החזו"א דחוקים. שהרי פירות השנה השביעית – גפן, תאנה, רימון, זית ותמר קדושים בקדושת שביעית³ ובהם לדעתו אין מביאים ביכורים, ואלו משנה

לך – פירוש לפי ששיר ה' לו חלק בארץ והוא שנת השמיטה דכתיב ובשנה השביעית וגו' שבת לה' (ויקרא כה, ד), לזה בא דברו הטוב שאינו מצוה אלא על זמן הנתינה לך שהם ר' שנים אבל שנת השמיטה אין בה הבאת בכורים לפי שאינם שלו אלא מופקרת לכל".

ג. במנחת חינוך (מצ' צא, ב) כתב: "והנה הר"מ כאן ה"א והרב המחבר, סתמו וכתבו דמצות עשה להביא ביכורים וכו', נראה דאין חילוק בין שנה לשנה, דאפילו בשמיטה חייב בביכורים, דהוה להו לפרושי, ועיין רש"י על התורה פרשה זו, בפסוק ראשית ביכורי וגו', כתב דאף השביעית חייבת בביכורים לכך נאמר וכו' הרי מפורש בדבריו דאף שנת השמיטה חייבת בביכורים, ובודאי מצא כן באיזה בריתא".

ולאחר שמביא את דברי בעל אור החיים כותב שקשה לקבל את דבריו, שכן מהרמב"ם, החינוך ורש"י עולה שביכורים נוהגים בשנת השמיטה. ומביא את הגמ' בבכורות (יב ע"ב) שעוסקת בבכור ובחלה ומבאר שביכורים מצד דיניהם דומים לחלה שרק אם נטמאו נשרפים, ולכן מצד זה ראוי שינהגו בשביעית. והמהדירים על מנחת חינוך בהוצאת מכון ירושלים הביאו מהרש"ס ומהר"א פולד"א בירושלמי פאה (פ"ז ה"ה) שביכורים נוהגים בשנה השביעית, ונשנתה הסוגיה בירו' מעשר שני (פ"ה ה"ב). וכ"כ בס' גור אריה יהודה (תרו"מ סי' ה, לרב משה יהודה זמבא בן הגאון הרב מנחם זמבא

3. מועדי תנובת פירות ז' המינים הקדושים בקדושת שביעית הם: גפן מאכל - מאדר של שביעית, גפן יין - מתמוז של שביעית, תאנה - מאיר של שביעית, רימון - מאב של שביעית, זית מאכל - מאלול של שביעית, זית שמן - מחשון של שמינית, תמר - מאב של שביעית. (לפי הטבלאות בספר קטיף שביעית בהוצאת מכון התורה והארץ תשס"ז).

חבל נחלתו

לאנדא נ"י כנופך ספיר ויהלום אבדק"ק
נאשעלסק".

הרב הנ"ל הקשה על דברי המהר"ל וטען:
"דשפיר חייב שביעית בביכורים ויכול לומר
פרי האדמה אשר נתת לי כיון דעכשיו
הפירות שלו גם האדמה שלו. ודומה ללוקח
פירות תלושין וקנה גם הקרקע דחייב
בביכורים".

ומשיב האבני נזר: "סברת מהר"ל דשאני
הכא דגם עכשיו אין האדמה שלו לפירות".
וא"כ אינו נחשב כקונה פירות של קרקעו
שקורא ומביא. אמנם האב"נ דוחה זאת
שהרי כיון שהקרקע אינה שלו נחשב כאילו
הם ביכרו ביד נכרי שאינו מביא ביכורים
עפ"י הרמב"ם (הל' ביכורים פ"ב הט"ו). ואף
לראב"ד החולק על הרמב"ם שם וסובר
שאף אם ביכרו ביד נכרי חייב להביא
ביכורים היינו כיון שאין קנין לנכרי להפקיע
מקדושת א"י ונחשב של הקונה⁵, אולם
דוקא בקנין נכרי "אבל בגדל בהפקר כ"ע
מודו כיון שלא ביכרו ברשות ישראל פטור
מביכורים".

מוסיף האב"נ שניתן היה לומר שיחשב
כקציר ישראל עפ"י דברי הטו"א בר"ה (טו
ע"ב) ששביעית היא הפקר לישראל בלבד
ולא לגויים. ולאחר משא ומתן בסברא זאת
הוא מסיק: "ואפי' אם הי' הדין דהוי הפקר
רק לישראל. ונאמר שזה הטעם שעומד בא
בשביעית דחשיב קציר ישראל. מ"מ הכא
גדל בפטור כיון דכל אדם שיזכה בו חוץ
מבעלים יפטור דאין הקרקע שלו". ובהמשך
מנסה לבאר זאת מטעם ברירה שיחשב

ששית כבר נקטפו והובאו בסוף ששית, ואף
אם הובאו בתחילת שביעית אי אפשר
לכנות זמן זה "שאינו זמן שמחה" שהרי הוא
רק סיום ששית. וחיטה ושעורה שהביאו
שליש לפני שמיטה – אין בארץ ישראל
מפני שהם גידולי חורף, וא"כ תבואת ששית
כבר נקצרה בקיץ של ששית והובאה בתור
ביכורים. ובשנה השביעית עצמה אין כבר
מפירות שבעת המינים שלא הובאו
לביכורים בששית או בתחילת שביעית,
ומפירות שביעית עצמה לדעתו אין מביאים
ביכורים.

ה. בצפנת פענח (הל' מתנות ענים פ"ב ה"ט)
כתב טעם אחר שאין מביאים ביכורים
בשנה השביעית וז"ל: "ונהג גבי ביכורים אם
מביאין בשביעית לפי מש"כ דגם בשביעית
אסור לגרום למענט באכילתה כמ"ש רבינו
בפיהמ"ש ספ"ח דשביעית והנה בזבחים דף
פ"ח חשיב ביכורים רק לא חשיב פירות
שביעית ובתוספתא פ"ט דמנחות חשיב
פירות שביעית ולא חשיב ביכורים ע"ש וע"כ
משום דלא נהגי'... וכוונתו לאמור
בתוספתא (פ"ח ה"ל) שאין מביאים מנחות
ונסכים מפירות שביעית, ובזבחים נזכר
שאין מביאים ביכורים מן המדומע ושאר
דברים ולא נזכר פ"ש ומכך הוכיח שאין
מביאים ביכורים מפ"ש. ונראה שהמיעוט
באכילתה הוא אכילת הפירות רק
בירושלים ולכהנים בלבד⁴.

ו. בשו"ת אבני נזר (חי"ד סי' תמה) ענה
לשואל: "ידיד נפשי הרב הגדול המפורסם
החסיד נ"י עה"י פה"ד כקש"ת מוהר"ר יעקב

4. הערת הרה"ג אביגדר נבנצל רב העיר העתיקה: ורק אם לא נטמאו.

5. ונו"כ הרמב"ם כתבו שאף הרמב"ם סבר כן.

שימוש בקרקע לצורך קטיף פירות אבל הקרקע לא יצאה מבעליה. ולכן אדם יכול למכור שדהו בשביעית.

עוד נלענ"ד להעיר, אור החיים הק' כתב: "אבל שנת השמיטה אין בה הבאת בכורים לפי שאינם שלו אלא מופקרת לכל". ולענ"ד הדבר תלוי בדרך הבנת הפסוק: "ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה'". אם נפרש נתת לי ה' על הקרקע דבריו אף עתה נכונים ואמיתיים אע"פ שהפירות לא היו שלו. אולם אם נפרש שהפירות שלו – זה אינו יכול לומר בשנה הזאת⁶. והדרשות שנדרשו בספרי מהפסוק הן ביחס לאדמה ולא לפרי האדמה, ולכן יש מקום שיוכל לאומרו בשביעית.

ח. וניתן עוד לתרץ שביכורים ניתן להקדיש במחובר עוד טרם שקדשו הפירות בקדושת שביעית וא"כ כביכורים הם כבר קדושים ואח"כ בהמשך גידול הפירות לא פקע חיוב ביכורים מהן אף שנוספה להן ק"ש, ובעת הקדשה כיון שהפירות לדין שביעית דינם כאילן שמותר לקוץ הם עדיין ברשותו.

כאמור ברמב"ם לגבי שביעית (הל' שמיטה ויובל פ"ה הל' טו, טז):

"ומאימתי יהיה מותר לאכול פירות האילן בשדה בשביעית, הפגין של תאנים משזריחו אוכל בהן פתו בשדה וכן כל כיוצא בהן, הבוסר משיוציא מים ואוכלו בשדה וכן כל כיוצא בו, הזיתים משיכנסו סאה של זיתים רביעית שמן פוצע ואוכל בשדה, הכניסו חצי לוג כותש וסך בשדה, הכניס שליש מותר להכניס לביתו שהרי הגיעו לעונת המעשרות.

בלקיסת בעל השדה כאילו הוברר למפרע וביכר ברשותו ומסיק: "ולענין הלכה אין נ"מ דקו"ל בדאורייתא אין ברירה".

וא"כ האב"נ רואה את הסיבה העיקרית לאי היכולת להביא ביכורים בשביעית משום שהפירות לא ביכרו ברשות ישראל אלא ברשות הפקר.

את האפשרות שיביא מאדמת אחר – שאף היא שלו עתה בשנת השמיטה, ובעצם אדמת א"י היא אדמת שותפים וכ"א יכול להביא מכל מקום, דוחה האב"נ מפני שהמצוה היא מצוה פרטית ואינו יכול לומר "אשר נתת לי".

ז. בשולי דבריו נראה לענ"ד להעיר שלא ניתן לומר שאדמתו יצאה מרשותו, וראיה מהגמ' בנדרים ומהר"ן שם. המשנה (מב ע"א) אומרת שהמודר הנאה בחבירו "בשביעית – אינו יורד לתוך שדהו, אבל אוכל הוא מן הנטיעות הנוטות". ושואלת הגמ' בעמ' הבא: "ובשביעית – אין יורד לתוך שדהו כו'. מאי שנא דאוכל מן הנוטות? דפירי דהפקירא אינון, ארעא נמי אפקרה; אמר עולא: בעומדין אילנות על הגבולים". ומפרש הר"ן: "ארעא נמי רחמנא אפקריה – כלומר ללקיסת הפירות ולמה לא ירד לתוכה ללקוט פירותיה.

"אמר עולא בעומדין אילנות על הגבולין – אין הכי נמי דללקוט אילנות שבאמצע השדה מותר לירד לתוכה אבל ללקוט אילנות שעומדין על הגבולין לא דרחמנא לא אפקרה לארעא אלא ללקוט פירותיה הלכך כיון שאילנות הללו יכול ללקט אותם לא ירד".
 רואים במפורש שמה שהותר הוא

6. הערת הרה"ג אביגדר נבנצל רב העיר העתיקה: נתן לו ע"י לקיסתו לפני חנטה?

חבל נחלתו

פלוגתא זאת אי שביעית חייבת בבכורים או לא בפלוגתת הב"י והמבי"ט והמהרי"ט אי הפירות הם הפקר מעצמם בשביעית או דאיכא חיובא על הבעלים להפקירם ע"ש, כבר הקדימו לבאר כן המהר"ם שיק על תרי"ג מצות מצוה צ"א שכותב שם דלדעת הב"י דגם פירות שביעית שלו אלא דמ"ע עליו להפקירם א"כ אין ראיות הגור אריה ראי' ועכ"ח דס"ל כהמהרי"ט דפירות שביעית הפקירא דמלכא הוא עיי"ש, הרי דתלי המהר"ם שיק חיובא דשביעית בבכורים באי איכא מ"ע עליו להפקירם או דהפירות המה הפקר מאליהם מכח הפקירא דמלכא, ועמ"ש בזה גם בספר חמדת ישראל ח"א בקונטרס נר מצוה אות ל' וכן בספר שו"ת בית נאמן סי' ט"ו עיי"ש והדברים ארוכים". וכן עסק בכך בתורה שלמה על הפסוק בפר' משפטים. והערות המהדיר לס' גור אריה יהודה (ענייני תרומ' ס' ה) עי"ש.

נראה על כן שמדי ספק לא יצאנו, ובע"ה יבוא אליהו זכור לטוב ויתירם.

"מותר לקוץ אילנות לעצים בשביעית קודם שיהיה בהן פרי, אבל משיתחיל לעשות פרי לא יקוץ אותו שהרי מפסיד האוכל ונאמר לכם לאכלה ולא להפסיד, ואם הוציא פירות והגיעו לעונת המעשרות מותר לקוץ אותו שהרי הוציא פירותיו ובטל דין שביעית ממנו".

ולעומת זאת לגבי ביכורים נאמר בירושלמי (ביכורים פ"ג ה"א): "אף בשעת הפרשה אפי' בוטר אפי' פגים". נראה איפוא שניתן להקדיש ביכורים קודם שתחול עליהם ק"ש. אולם האחרונים דחו כיוון זה שהקדשת ביכורים קודם הבאתם למקדש אינה מקדשתם והאוכלם פטור וממילא לא ניתן לומר שתחול קדושת ביכורים על הפרי קודם שתחול ק"ש.

ה. בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סי' ל) עוסק בשאלת הביכורים ומביא ראיות לכאן ולכאן ודוחה אותן ומוסיף בסוף דבריו: "בשולי דאיגרתא אודיע גם זאת לכתר"ה, דמ"ש בספר כלכלת שביעית שם לתלות